

KRIITIKA JA KIRJANDUSTEADUS VENE EMIGRANTIDE KULTUURIS

26.–28. septembrini 2008 toimus Tartu Ülikoolis vene kirjanduse õppetooli korraldatud rahvusvaheline konverents „Kriitika ja kirjandusteadus vene emigrantide kultuuris”.¹ Konverentsil esinesid vene ja eesti kirjanduse uurijad Eestist, Leedust, Venemaalt ja Iisraelist.

Alla Gratšova (Peterburi, Venemaa TA Vene Kirjanduse Instituut) ettekanne tõestas, et kirjandusreformaatori ning rahurikkuja Aleksei Remizovi 1940. ja 1950. aastate loomingu käsitlemine pagulaskriitikas kujunes põnevaks päevakajaliseks poleemikaks vene kirjanduse arenguteede üle. Remizovi teoste arvustustes kerkib üles ka autori „arhailise novaatorluse” probleem ja küsimus, kas tema looming üldse kuulub vene kirjanduse klassikasse.

Tatjana Tsarkova (Peterburi, Venemaa TA Vene Kirjanduse Instituut) kõneles oma ettekandes „Valentina Sinkovitš – luuletaja, kriitik, memuarist, kirjastaja” emigrantide „teise laine” literaadist, kes deporteeriti 1942. aastal „ostarbaiterina” Saksamaale, 1950. aastal aga siirdus USA-sse Philadelphiasse, kus töötas bibliograafina. Sinkovitš kirjutas luuletusi juba lapsena, kuid avaldas neid esmakordselt alles 1973. aastal pagulasajakirjas Перекрестки. Kümme aastat hiljem sai temast almanahhi „Встречи” toimetaja. Ettekande keskmes oli Sinkovitši senitundmatu kirjavahetus pagulaskriitik Boriss Filippoviga, kus antakse üsna irooniline hinnang vene „teise laine” pagulasluulele.

Vladimir Belouss (Peterburi Ülikool) tutvustas tuntud pagulaskriitiku R. Ivanov-Razumniki (kodanikunimega Ra-

zumnik Ivanov) 1942. aasta sõjapäevikut, mis asub Amhersti kolledži arhiivis ja ilmub peatselt. Kahjuks on suur osa kriitiku arhiivist eraisikute käes, kes ei soovi, et uurijad sellega tegeleksid.

Tatjana Dvinjatina (Peterburi, Venemaa TA Vene Kirjanduse Instituut) oli pühendanud oma ettekande Ivan Bunini kirjavahetusele Bulgaarias elanud vene päritolu kultuuriloolase, medievisti ja kirjandusteadlase Pjotr Bicilliga. Kirjavahetus algab 1931. aastal ja on seotud probleemiga, et Bunin oli küll esitatud Nobeli auhinna kandidaadiks, kuid väljaspool vene keeleruumi teda veel eriti ei tuntud: puudusid tõlked ja käsitlused teistes keeltes. Sofia Ülikooli tollane kuulus professor Bicilli sai tulevase nobelisti üheks tutvustajaks Euroopa lugejale. Tema töö oli tulemuslik: Ivan Buninile määrati 1933. aastal Nobeli auhind.

Fjodor Vinokurov (TÜ) tutvustas Johannes Semperi esseid, milles käsitletakse Andrei Belõi loomingut. Uurija arvates kajastab see, kuidas Semper käsitleb Belõi isiksust ja loomingut, igipõlist vastasseisu ida ja lääne vahel. Belõi lülitamine Lääne-Euroopa sümbolismi konteksti oli Semperi kindel seisukoht, mis tulenes sellest, et ta käsitles vene sümbolismi üldeuroopaliku kirjandus- ja kultuurirotsessi osana.

Eduard Vaisbandi (Jeruusalemma ülikool) ettekanne käsitles Vladislav Hodassevitši luuletuse „Ballaad” (1921) retseptiooni vene pagulaskriitikas. „Ballaad” ilmus kirjaniku kõige viljakamal loomeajal ja äratas suurt tähelepanu juba ilmumisajal kui omamoodi loominguline manifest. Luuletus kõlas kaasa ka lugejaskonna meeleolude ja ootustega traagiliste sündmuste poolest rikkal 1921. aastal. Pagulaskriitika vastukajad „Ballaadile” valgustavad

¹ Konverents korraldati baasfinantseeritava teema „Vene kogukonna kultuur Eestis rahvusvähemuste ja rahvuskultuuri paradigmas XIX–XX sajandi algul” raames.

Hodassevitši küpse luule arengut, selle sisemisi vastuolusid ja autori kujunemist Aleksandr Bloki mantlipärijaks vene luules.

Janika Kronberg (Eesti Kirjandusmuuseum) tutvustas Anna Ahmatova ja Boriss Pasternaki loomingu käsitlemist eesti pagulaskriitikas. Eesti pagulasväljaannetes ei kirjutata ju eriti palju vene kirjandusest. Siiski on välismaal Marie Underi tõlkes ilmunud A. Ahmatova „Reekviem” (New York, 1967) ja Artur Adsoni tõlkes „Doktor Živago” (Stockholm, 1960). Doktor Živago luuletused on tõlkinud Marie Under. Vene kirjanduse vastu tundis teatud huvi ka eesti pagulaste noorem põlvkond. Kuid erinevalt vanemast põlvkonnast ei osanud nad vene keelt ja seetõttu olid näiteks ajakirjas Mana ilmunud Jevgeni Jevtušenko „Ennatlikud memuaarid” tõlgitud mitte vene, vaid hoopis saksa ja prantsuse keelest (tõlkija Ivo Iliste).

Konstantin Polivanov (Moskva, Venemaa Riiklik Humanitaarinstituut) tutvustas vene pagulasväljaannete hinnanguid Boriss Pasternaki „Doktor Živago” esmapublikatsioonile, mis ilmus 1957. aastal Itaalias. Romaani esimesed venekeelsed retsensioonid ilmusid ajalehtedes Русская мысль ja Новое русское слово, autoriteks emigrantide teise laine esindajad. Suurt rolli Pasternaki tutvustamisel välismaal elavatele venelastele mängis aastatel 1957–1959 Müncheni ajakiri Грани. Pasternakist, tema romaanist, kirjniku saatusest Nõukogude Venes kirjutati palju Münchenis asunud NSVL Uurimise Instituudi väljaannetes. 1962 ilmus selle instituudi väljaandena Boriss Pasternakile pühendatud artikliloomik, mis pani aluse kirjniku loomingu teaduslikule uurimisele.

Aleksandr Danilevski (TLÜ) tutvustas Boriss Dikoj 1930. aastate alguses loodud jutustust „Uuenenud igatsus”. Dikoj (vn ’metsik’ murdeline variant) on noorpõlves Tartus elanud Prantsuse

Vastupanuliikumise kangelase Boriss Vilde pseudonüüm. Tema jutustuse süžees on palju ühist Vladimir Nabokovi jutustusega „Kangelastegu”, mis 1930–1931 ilmus ajakirjas Современные записки. Ettekande autor kinnitas, et Boriss Vilde ei olnud Nabokovi teost lugenud. Kuid loo faabula võis olla tal le tuttav tol ajal tegutsenud Poetide Klubi kaudu, mida juhatas luuletaja, kriitik ja tõlkija Mihhail Gorlin. Klubi tööst võtsid osa nii Vladimir Nabokov kui ka Boriss Vilde.

Rein Veidemanni (TLÜ) ettekanne käsitles eesti kultuuri kuvandit pagulaskriitikas, eelkõige ajakirjade Tulumuld ja Mana näitel. Kõneleja täpsustas mõistet „emigratsioon” eesti kultuuri kontekstis, rõhutades, et õigem on kõnelda pagulaste, põgenike kultuurist.

Pavel Lavrinetsi (Vilniuse Ülikool) ettekanne käsitles Poolas ilmunud venekeelset kriitikat vene luule antoloogiale „Ankur” („Якорь”; ilmunud 1935 Pariisis). Kõneleja arvates oli antoloogial ja selle kohta ilmunud kriitikal eriline koht vene emigrantide luules, teravdades põlvkondadevahelist konflikti ning provintsi ja pealinna vastasseisu.

Andrei Nemzer (Moskva Kõrgem Majanduskool) analüüsis oma elu viimased 15 aastat Eestis elanud David Samoilovi luuletust „Severjanin” („Северянин”; e.k ’põhjamaalane’). Ühe luuletuse analüüs kujunes omamoodi üldistuseks reminestsentside poeetika kasutamisest Samoilovi luules, kes viitab sageli teiste poetide tekstidele. „Severjaninis” on viidatud autoriteks Igor Severjanini kaasaegsed Aleksandr Blok ja Vladimir Majakovski.

Sergei Kibalnik (Peterburi, Venemaa TA Vene Kirjanduse Instituut) kõneles Gaito Gazdanovi Nikolai Gogoli kohta kirjutatud artiklitest. Literaadi Gogoli-käsitlus langeb paljuski kokku Vassili Rozanovi omaga, samuti Lev Šestovi käsitlusega. Uuri ja arvates on siin tegu eelkõige sarnase maailma-

nägemisega, Gazdanovi sümpaatiaga vene eksistentsialistliku traditsiooni vastu.

Mihhail Lotman (TÜ, TLÜ) väitis oma ettekandes Jossif Brodskist kui kriitikust, et kriitilistes esseedes kasutas Brodski kõige sagedamini autometa-kirjeldusi. Kõneleja rõhutas, et Brodski ei olnud kirjanduskriitik selle mõiste ameerikalikus tähenduses. Brodski esseed jätkavad vene kirjanduskriitika traditsiooni, mille peaeesmärgiks on elu muutmine, mitte kunstiteose keele ja stiili analüüs.

Ka Vadim Semjonovi (TÜ Narva Kolledž) ettekanne käsitles Jossif Brodskit kriitikuna: see oli pühendatud tema esseistika poeetikadiskursusele. Esineja jõudis järeldusele, et Brodski värsikäsitus on ühtaegu järjekindel ja vasturääkiv. Ühelt poolt on poet järjekindel oma sõnakasutuses, ta püüab mõisteid ja termineid kasutada süsteemselt. Teiselt poolt ei võimalda kontekst, milles neid mõisteid kasutatakse, luua ühemõttelist semantikat. Kuid tervikuna moodustab autori poeetikakäsitus ühtse dialektilise süsteemi.

Tatjana Misnikevitš (Peterburi, Venemaa TA Vene Kirjanduse Instituut) ja Lea Pild (TÜ) käsitlesid Igor Severjanini tõlget Henrik Visnapuu luulekogust „Amores”. Oma Eesti-perioodil hakkab Severjanin tasapisi eemalduma modernistlikust poeesiast ja pöörab nüüd rohkem tähelepanu vene luule klassikalisele traditsioonile. Visnapuu poeesias näeb ta omaenda luuletee ja paljuski kogu vene modernismi poeetiliste võtete kordamist. Ühelt poolt suhtub ta sellesse teatava iroonia ja enese-

irooniaga, teiselt poolt aga ka omamoodi nostalgiaga: „Amorese” tõlkija ei ole ju kunagi eitanud oma varasemat luulet.

Oleg Lekmanov (Moskva Ülikool) kõneles luuletaja Irina Odojevtseva mälestusteraamatu „Neeva kallastel” episoodidest, mis on seotud Anna Ahmatovaga.

Roman Voitehhovitš (TÜ) püstitas probleemi Marina Tsvetajeva sidemetest vene formalistidega, nende tööde hindamisest poetessi proosas ja kirjavahetustes. Tsvetajeva oli kohtunud Viktor Šklovski, Boriss Tomaševski ja tõenäoliselt ka Roman Jakobsoniga, ta oli arvatavasti tuttav ka nende ideedega. Uuriya oletas, et formaalse koolkonna esindajate filmiteemalised artiklid stimuleerisid 1930. aastate alguses Tsvetajeva huvi üldise kunstiteooria vastu.

Tatjana Nikolskaja (Peterburi TA Raamatukogu) ettekanne käsitles laiale publikule vähe tuntud avangardistlikku poeeti ja kriitikut Juri Degenit, kes elas 1920. aastate algul Tbilisis ja Bakuus. 1923. aastal hukkasid Bakuu tšekistid 27-aastase luuletaja nõukogudevastase organisatsiooni loomise eest.

Konverentsil peetud ettekanded aitasid tüpoloogiliselt võrrelda vene ja eesti pagulaskriitika ning kirjandusteaduse vastuvõtumehhanisme, tõstatasid probleemi metropoli ja diasporaa kultuuride kõrvutamisest.

LEA PILD
Tõlkinud MALL JÕGI